

PREZIDENTO ANTANO SMETONOS ASMENINĖ BIBLIOTEKA: PAVELDAS IR TYRIMAI

NIJOLĖ LIETUVNINKAITĖ

Kauno technologijos universiteto biblioteka
K. Donelaičio g. 20, LT-44239 Kaunas, Lietuva
El. paštas: nijole.lietuvninkaite@ktu.lt

Straipsnyje siekta pirmą kartą apibūdinti Lietuvos prezidento Antano Smetonos (1874–1944) asmeninės bibliotekos paveldą, jo saugojimo ir tyrimo problemas. Pagrindiniai tyrimo šaltiniai buvo Kauno technologijos universiteto bibliotekos inventoriaus knyga, Kauno universiteto bibliotekos (1923–1950) veiklos dokumentai bei A. Smetonos asmeninės bibliotekos paveldo leidiniai. Publikuotų šaltinių faktiškai neatsirado. Remiantis knygotyrimais metodais pavyko atskleisti ir apibendrinti asmeninės bibliotekos paveldo likimą ir struktūrą, sklaidą ir dabartinę paveldo būklę, tačiau išsamesnį tyrimą reikėtų pratęsti. Prieita prie išvados, kad Prezidentas kryptingai kūrė asmeninę biblioteką, atitinkančią jo, kaip politinio ir visuomenės veikėjo, mokslininko ir asmenybės interesus. Jos, kaip pirmojo Lietuvos prezidento asmeninės bibliotekos, memorialinė vertė leidžia sąlygiškai laikyti šį paveldą nykstančiu knygos paminklu, todėl siūloma atlikti prezidento A. Smetonos asmeninės bibliotekos mokslinę rekonstrukciją.

Reikšminiai žodžiai: Antanas Smetona, bibliofilijos paveldas, asmeninių bibliotekų istorija, knygos kultūra, Lietuva.

Tyrinédami tarpukario Lietuvos bibliofilijos paveldą pirmiausia susiduriame su XX a. II pusės politine ir kultūrine sovietmečio situacija, dažnai nulėmusia ne tik šio paveldo praradimus, bet ir apsunkinusi šiuo metu vykdomus tiriamuosius darbus. Tai liudija ir daugelio asmeninių bibliotekų rinkinių, iki 1950 metų patekusių į Kauno universiteto biblioteką (toliau – KUB), likimai ir tyrimai. KUB jos atsidūrė dėl įvairių veiksnių ir pasakatų: dovanotos ar paliktos testamentu (kaip Juozo Tumo-Vaižganto (1869–1933), įsigytos už simbolinę kainą (kaip užsienio baltistų Adal-

berto Bezenbergerio (1851–1922) ar Aukusti Roberto Niemi'o (1869–1931), pačių bibliotekininkų išgelbėtos nuo žūties (kaip karo metu emigravusio į Vakarų KUB vadovo prof. Václavo Biržiškos (1884–1956) ar konfiskuotos ir perduotos sovietinės valdžios (kaip išstremto į Sibirą teisininko ir bibliofilo Tado Petkevičiaus (1893–1964) asmeninės bibliotekos dalis). Panašaus likimo sulaukė ir 1940 metais iš šalies pasitraukusio Lietuvos prezidento Antano Smetonos asmeninė biblioteka.

Specialių istoriografijos darbų, skirtų A. Smetonos asmeninės bibliotekos isto-

rijai, nėra. Tačiau spaudoje ne kartą buvo vaizduojamas bei pabrėžiamas itin artimas Prezidento ir knygos ryšys. Tikslinga pacituoti Aleksandro Merkelio (1907–1994) monografijos *Antanas Smetona* (New York, 1964) vieną fragmentą, sukuriantį iškalbų prezidento kūrinių aplinkos vaizdą. Antrame prezidentūros aukšte buvo „prezidento kabinetas, kurio pasieniais stovėjo pilnos knygų spintos, didelis rašomasis stalas, taip pat apkrautas knygomis, žurnalais, laikraščiais, rankraščiais, asmenine korespondencija. Prie jo prezidentas daugiausia praleisdavo laiko <...>. Šalia kabineto buvo kuklus prezidento miegamasis: geležinė lova, prie jos staliukas su Platono raštais, kuriuos jis prieš užmigdamas, mėgo skaityti“ [10, 348]. Asmeninės bibliotekos kūrimui pirmiausia darė įtaką A. Smetonos platus akiratis ir veikla. Jam teko redaguoti įvairius lietuviškus periodinius leidinius bei juose bendradarbiauti. 1923–1927 metais Lietuvos universitete A. Smetona dėstė etiką, senovės filosofiją, lietuvių kalbos stilistiką. Jis buvo įvairių draugijų ir bendrovių steigėjas bei vienas vadovų. A. Smetona yra paskelbęs originalių bei verstinių filosofijos ir kitų mokslų darbų.

Prezidentas neturėjo galimybių asmeninės bibliotekos išsigabenti, todėl ji liko prezidentūroje. 1941 metais prezidentūros rūmai ir juose buvę memorialiniai daiktai, baldai ir kitas inventorių ten įsikūrusio LTSR AT prezidiumo dekretu buvo perduoti tuometiniam Kauno valstybiniam kultūros muziejui (dabar – Mikalojaus Konstantino Čiurlionio nacionalinis dailės muziejus). Galima daryti prielaidą, kad tuo pačiu metu

buvo nuspręstas ir prezidento asmeninės bibliotekos likimas. Jos didžioji dalis atiteko KUB. 1950 metais uždarius Kauno universitetą, KUB fondas, atitekęs Kauno politechnikos instituto bibliotekai (toliau – KPIB), net kelis dešimtmečius palaipsniui dalintas kitoms institucijoms. Tuo metu pirmojo Nepriklausomybės laikotarpio asmeninių bibliotekų paveldo kolekcijomis, turinčiomis istorinę ir bibliofilinę vertę, tačiau kaip „buržuaziniu palikimu“ nesirūpinta, todėl perduodant fondą jos buvo išsklaidytos. Tai iliustruoja ir A. Smetonos bibliotekos likimas. Tiesą sakant, specialaus dėmesio asmeninėms kolekcijoms nerodė ir KUB, nes jos buvo išskaidytos bendrame dokumentų fonde. Sovietmečiu neišvengta nuostolių ir dėl ideologiškai neparankių spaudinių naikinimo – vadinamojo bibliotekų valymo Glavlito reikalavimu. KPIB (dabar – Kauno technologijos universiteto biblioteka, toliau – KTUB) bibliofilinių paveldu susidomėta tik XX a. aštuntojo dešimtmečio pabaigoje, atsiradus naujam padaliniiui – Retų knygų skyriui, kurio globon pateko didžioji dalis KUB dokumentinio paveldo. Šio skyriaus iniciatyva pamažu suformuoti atskiri didžiausių bei reikšmingiausių asmeninių bibliotekų kolekcijų saugojimo vienetai, buvo atliekami ir skelbiami jų tyrimo rezultatai, tačiau šioje srityje dar yra ką nuveikti. 2010 metais atrinkta, suformuota ir pradėta tyrinėti pirmojo Lietuvos prezidento A. Smetonos asmeninės bibliotekos paveldo kolekcija. Pirminiai jos tyrimo rezultatai liudija, kad Lietuvos bibliofilijos istorija pasipildys naujais ir mokslinei apyvartai naudingais duomenimis.

A. SMETONOS ASMENINĖS BIBLIOTEKOS PAVELDO SKLAIDA IR BŪKLĖ

1941 metų birželio 2 d. KUB gauta 913 vnt. A. Smetonos asmeninės bibliotekos spaudinių [3, 5]. 1941 metų KUB inventoriaus knygos pastabų skilties įrašai „Iš A. Smetonos bibliotekos“ ir padėjo identifikuoti šį paveldą [2, 1–30], kiti inventoriaus knygos duomenys – objektyviai nustatyti ir analizuoti šio paveldo būklę, sudėlioti tolesnio tyrimo gaires [1, 184]. 1950–2009 metais vientisa A. Smetonos asmeninės bibliotekos paveldo kolekcija prarado 353 leidinius. Iš KPIB (KTUB) jie buvo perduoti kitoms įstaigoms, nurašyti ar dingo be žinios.

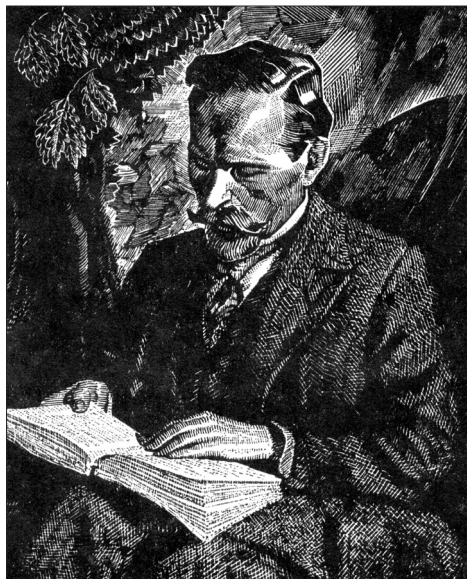
1. Perdavimai

1950–1979 metais Vilniaus universiteto bibliotekai (toliau – VUB) perduotos 85 knygos.

1964–2009 metais Kauno apskrities viešajai bibliotekai (toliau – KAVB) perduota 60 knygų.

1956 metais Kauno medicinos instituto bibliotekai (dabar – Lietuvos sveikatos mokslų universiteto biblioteka ir informacijos centras, toliau – LSMUB) perduotos 28 knygos.

Kitoms Lietuvos bei Latvijos bibliotekoms ar muziejams atiteko tik pavieniai egzemplioriai. Iš viso buvo perduoti 187 leidiniai. Tačiau pateikta perduotų leidinių statistika vargu ar atitinka šiądieninę realią situaciją. Neabejotina, kad ir šiose įstaigose dalis gautų leidinių prarasti. Tai rodo pasirinktinai *de visu* patikrinti leidiniai – dalies

Antanas Smetona. Dailininkas Adomas Varnas

jų nerasta. LSMUB iš 1956 metais gautų leidinių neaptikta nė vieno, tačiau šie duomenys dar gali keistis tvarkant bibliotekos turimą dokumentinio paveldo rezervinį fondą. Tarp LSMUB perduotų leidinių būta ir reikšmingų vokiečių mokslininko Wilhelmo Wundto (1832–1920) psichologijos veikalų, kuriuos dar minėsime aptardami skaitymo tematiką. Taip pat rasti ne visi A. Smetonos bibliotekos leidiniai, perduoti VUB ir KAVB. Į VUB pateko filologijos (žodynų), filosofijos, teisės darbų vokiečių kalba. KAVB atiteko religijos istorijos, teisės ir kitos tematikos leidinių.

2. Nurašymai

1953–1998 metais dėl įvairių priežasčių nurašytos 22 knygos. Pateiksime kelis pa-

vyzdžius. Galima spėti, kad dėl ideologinio „kenksmingumo“ 1953 metais dideliu mastu buvo nurašomos lietuviškos knygos. Per šį vajų sunaikinta A. Smetonos asmeninės bibliotekos knyga apie „Dirvos“ bendrovės veiklą (*Dirva: Dešimt sėjos barų, 1918/19–1929*. Marijampolė, 1929), o 1965 metais tokio likimo sulaukė ir Vlodo Nagevičiaus (1880–1991) *Fraternitas Lituania Rusijoje* (Kaunas, 1935). 1955 ir 1976 metais maku-latūron pateko keli vokiški teologinio turinio bei muzikos leidiniai. 1980 metais KTUB dėl nenustatytų priežasčių buvo nurašyta vokiečių rašytojo Johanno Wolfgango von Goethe's *Faust* (Stuttgart, ?). 1989 metais į nurašymą pateko itališkas, deja, neiššifruoto pavadinimo periodinio leidinio komplektas (1927–1940). Šiuo metu jau neįmanoma išsiaiškinti ir sukonkretinti nurašymo priežasčių. Aišku viena, kad pateikiant nurašymams spaudinius KPIB (KTUB) nebuvo atsižvelgta į jų priklausomybę asmeniniam ar valdiniam paveldui. Nėra išimtis ir šis atvejis.

3. Dingo be žinios

1948 ir 1958 metais vyko KUB bei KPIB fondų visuotinės inventorizacijos. Remiantis jų duomenimis (pagal KTUB inventoriaus knygos Nr. 27 pastabų skiltyje esančius spaudus su šių inventorizacijų datomis „1948“ bei „1958“), nesunku atsekti, kad iki 1948 metų iš A. Smetonos bibliotekos dingo 15, o iki 1958 metų – 8 spaudiniai. Iš viso 23 spaudiniai. Nuo to laiko iki mūsų dienų pražuvo gerokai daugiau – 117 knygų. Iš viso tikriausiai negrįžtamai prarasta

140 paveldo leidinių. Matome, kad daug žalos A. Smetonos asmeninės bibliotekos paveldo vientisumui padarė jau minėti knygų perdavimai kitoms įstaigoms ir dėl įvairių aplinkybių dingę leidiniai. Tęsiant A. Smetonos asmeninės bibliotekos paveldo tyrimą, reikėtų *de visu* peržiūrėti visus įvairioms įstaigoms perduotus leidinius ir nustatyti tikslų išlikusio prezidento bibliotekos paveldo dydį. Šiuo metu didžiausia jo dalis (560 leidinių) saugoma KTUB, o 209 egzemplioriai išsisklaidė tarp VUB, KAVB bei kitų įstaigų. Reikia įvardyti ir iškilusią identifikavimo problemą: leidinius galima atpažinti tik vienu būdu – pagal KUB inventoriaus knygą Nr. 27, kurios pastabose 1941 metais nurodyta jų kilmė – „Iš A. Smetonos bibliotekos“. Vienintelis paveldo rinkinyje aptiktas A. Smetonos nuosavybės ženklas superekslibrisas – inicialai „A. S.“ – nėra tyrimo pagalbininkas, nes iššifruotas taip pat remiantis šiuo inventoriumi.

TRUMPA A. SMETONOS ASMENINĖS BIBLIOTEKOS PAVELDO CHARAKTERISTIKA

A. Smetonos asmeninės bibliotekos paveldo chronologinės ribos apima XVI–XX a. leidinius. Iš jų XVI a. – 2, XVII a. – 2, XVIII a. – 4, XIX a. – 35, XX a. – 870 egzempliorių. Akivaizdu, kad bibliotekoje dominavo XX a. leidiniai. Dauguma leidinių sukaupta užsienio kalbomis, todėl savaime iškilęs klausimas, kiek ir kokių bibliotekoje būta lietuviškų knygų, turint labai nedaug paveldo rinkinyje užregistruotų egzempliorių lietuvių kalba, kol kas lieka neatsakytas. Kal-

biniu atžvilgiu pirmenybė tenka leidiniams vokiečių kalba. Toliau rikiuojasi prancūzų, o mažiausią dalį sudaro anglų, rusų, lenkų, lietuvių kalbomis išleistos knygos.

Teminė sandara liudija A. Smetonos asmeninės bibliotekos universalumą: joje kaupia filosofijos, psichologijos, kultūros istorijos, sociologijos, istorijos, teisės, ekonomikos, pasaulinės grožinės literatūros klasika ir kitų šakų literatūra. Paveldo sudėtis leidžia manyti, kad asmeninėje bibliotekoje vyravo humanitarinių ir socialinių mokslų literatūra. Sukaupia nemaža daugiatomių leidinių, atspindinčių savininko nusiteikimą gilintis į reikalingų autorių veikalus, kartu teikiančių bibliotekai ir prestižo. Komplektuota informacinė literatūra. Svarbi vieta teko įvairiakalbiam XX a. pradžioje Vokietijoje išleistiems daugiausia enciklopediniams-kalbiniams žodynams: *Muret-Sanders enzyklopädisches englisch-deutsches und deutsch-englisches Wörterbuch* (Muret-Sanderso enciklopedinis anglų–vokiečių ir vokiečių–anglų žodynas), *Menge-Güthling griechisch-deutsches und deutsch-griechisches Wörterbuch* (Menge-Giutlingo graikų–vokiečių ir vokiečių–graikų žodynas), *Sachs-Villate enzyklopädisches französisch-deutsches und deutsch-französisches Wörterbuch* (Sachs-Vilate enciklopedinis prancūzų–vokiečių ir vokiečių–prancūzų žodynas), dviejų tomų *Ausführliches Lateinisch-Deutsches* (Išsamus lotynų–vokiečių žodynas), *Wörterbuch der griechischen Eigennamen* (Graikiškų daiktavardžių žodynas) bei kt. Be abejonės, A. Smetonos asmeninėje bibliotekoje buvo enciklopedijų (vargu, ar apsieita be 1933 metais pradėtos leisti *Lie-*

tuviškosios enciklopedijos), tačiau žinoma kol kas vienintelė išlikusi paveldo enciklopedija *Encyclopédie Belge* (Belgijos enciklopedija, 1933), kurią Prezidentas gavo dovanų 1935 metais viešėdamas pasaulinėje parodoje Briuselyje. Mažiausią paveldo dalį sudaro periodiniai, meno ir kartografijos leidiniai.

Prezidentas daugiausia dėmesio skyrė filosofijai ir psichologijai. Jis turėjo kelis įvairiakalbius antikos filosofo Platono (422–347 m. pr. m. e.) raštų rinkinius bei atskirų veikalų leidimus. Iš viso 1941 metais KUB perimtame pavelde buvo įregistruotos 33 įvairiomis kalbomis išleistos Platono knygos. Juo A. Smetona domėjosi nuo gimnazijos laikų, vertė jo darbus ir, kaip jau minėta, nesiskirdavo su jo knygomis ir būdamas prezidentu. Pateiksime kelis iki mūsų dienų išlikusio paveldo pavyzdžius. A. Smetona įsigijo 1916 metais Vokietijoje išleistus 7 tomus Platono *Sämtliche Dialoge* (Rinktiniai dialogai). Jis studijavo prancūzų kalba 13 tomų Platono *Oeuvres complètes* (Paris, 1920–1926). Taip pat skaitė 1926 metais Peterburge išleistą Platono kūrybinį palikimą, apėmusį 15 tomų. Kauno universiteto profesorius filosofas Vladimiras Šilkarskis (1884–1960) padovanojo 1920 metais lenkų kalba išleistą knygą *Pisma Platona* (Platono raštai), su įrašu: „Brangiam Draugui / Antanui Smetonai / V. Šilkarskis / 27. I. 1925 / Kaunas.“ Platono knygų lentyną papildė jo filosofijos nagrinėjimai. Vienas jų – Constantino Ritterio (1859–1936) dvitomis *Platon* (München, 1910–1923). A. Smetona skaitė ir kitus antikos filosofus – Sokratą (469–399 m. pr. m. e.) ir Aristotelį

(384–322 m. pr. m. e.). Jis turėjo surinkęs 11 Aristotelio knygų, išleistų 1918–1921 metais Vokietijoje. Italų filosofo bei teologo Tomo Akviniečio (apie 1225–1274) mokymą pristatė 6 tomų veikalas *Summa theologica* (Teologijos suma, 1922). Galima išvardyti keletą žymių vėlesnių laikų filosofijos mokslo atstovų, tarp jų Immanuelį Kantą (1724–1804). Su modernistinės filosofijos pradininku supažindino jo rinkiniai raštai, leisti Leipzige 1902–1906 ir 1920–1922 metais. Šį rinkinį papildė mokslininko ir įtakingo Kanto draugijos (*Kantas-Gesellschaft*) veikėjo Bruno Baucho (1877–1942) monografija apie filosofą *Immanuel Kant* (1917). Bibliotekoje buvo ir daugiau I. Kanto filosofijai skirtų darbų. Neapsieita ir be filosofijos vadovėlių. Galima paminėti kelių leidimų sulaukusį keturių tomų Alfonso Lehmeno (1847–1910) parengtą *Lehrbuch der Philosophie* (A. Smetonai priklausė trečiasis leidimas, 1909–1919). Bibliotekoje reikšmingą vietą užėmė filosofijos istorijos darbai. Tarp jų – prancūzų filosofo Maurice Wulfo (1867–1947) *Histoire de la Philosophie médiévale* (Viduramžių filosofijos istorija, 1912), vokiečių filosofo bei filosofijos istoriko Wilhelmo Windelbando (1848–1915) veikalas *Die Geschichte der neueren Philosophie* (Naujosios filosofijos istorija, 1919). Antikai pažinti buvo naudinga filosofijos istoriko prancūzo Victorio Brochard'o (1848–1907) monografija *Les Sceptiques Grecs* (Graikų skeptikai, 1923). Įsigyti ir kito antikos žinovo Clodijaus Piat (1854–1918) parašyti veikalai apie Aristotelį, Platoną ir Sokratą, išleisti 1906–1912 metais Paryžiuje. Filosofijos ir

etikos disciplinų dėstymas Kauno universite- te taip pat plėtė ir gilino A. Smetonos skaity- mo mokslinius interesus. Atskirą asmeninės bibliotekos paveldo rinkinį sudarytų etikos problematikos leidiniai. Iš jų paminėsime vokiečių filosofo ir psichologo Friedricho Jodlo (1849–1914) veikalus: *Allgemeine Ethik* (Bendroji etika, 1918) bei dvitomį *Geschichte der Ethik* (Etikos istorija, 1920–1923). Daug dėmesio etikos problematikai paskyrė vokie- čių filosofas ir sociologas Maxas Scheleris (1874–1928). A. Smetona turėjo pagrindinį jo veikalą *Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik* (Formalizmas etikoje ir materialinė vertybių etika, 1921). Bibliotekoje neapsieita ir be kitų XX a. prad- zios šios tematikos leidinių. Pavyzdžiui, be vokiečių socialdemokratijos teoretiko Karlo Kautsky'o (1854–1938) darbo *Ethik und materialistische Geschichtsaussassung* (Etika ir materialistinė istorijos koncepcija, 1906). Bibliotekos paveldo sudėtis leidžia manyti, kad psichologija tapo aktualia A. Smetonos kryptingo domėjimosi sritimi. Tai rodo jo bibliotekoje sukaupti šios tematikos leidiniai. Pavyzdžiui, pasistengta surinkti vokiečių psichologo ir filosofo, eksperi- mentinės psichologijos ir etnopsichologijos pradininko W. Wundt'o daugiatomiai ir pavieniai pagrindiniai veikalai. Bibliotekoje išliko solidžios apimties tritomis W. Wundt'o logikos veikalas, išleistas 1919 metais. Metais anksčiau buvo pasirodęs Kurto Joachimo Grau (1891–?) *Grundriß der Logik* (Logikos pagrindai). Seniausias iš logikos leidinių yra XIX a. pabaigoje išėjęs vokiečių filosofo ir teologo Ernsto Commerio (1847–1928)

vadovėlis *Logik* (Logika, 1897). Bibliotekoje buvo ir daugiau logikos darbų.

A. Smetona siekė susipažinti su fundamentiniais teisės, istorijos veikalais. Kaip antai vokiečių istoriko ir filologo Georgo Weberio (1808–1888) keturių tomų darbu *Weltgeschichte* (Pasaulio istorija, 1921). Iš XIX a. istorijos veikalų pirmiausia minėtinas vertingas šaltinis – penkiatomis leidinys *Scriptores rerum Prussicarum*, pasirodęs 1861–1874 metais Leipcige. Bibliotekos knygos apima kultūros istorijos problematiką. Tai Vokietijoje išleista Fritzo Baumgarteno (1856–1913) ir bendra autorių sudaryta bei gausiai iliustruota knyga *Die hellenische Kultur* (Helenistinė kultūra, 1913). Ši kultūros istorijos knyga pakartotinai leidžiama iki mūsų dienų. Bibliotekoje įsigyta iš Austrijos kilusio žinomo kultūros istoriko Julius Lipperto (1839–1909) *Kulturgeschichte der Menschheit* (Žmonijos kultūros istorija, 1886). Savaime suprantama, kad Prezidentas neapsiėjo be užsienyje išleistų politikos, sociologijos, ekonomikos leidinių. Politikui buvo aktualu susipažinti su pasaulio šalių politikos problemomis ir istorija. Vienas šios tematikos leidinių – žymaus prancūzų politikos istoriko, paskelbusio daug šios srities darbų, Charles Seignobos (1854–1942) *Histoire politique de L'Europe contemporaine* (Europos politikos istorija, 1921). Taip pat į politikos leidinių lentyną tiktų ir vokiečių pedagogo bei psichologo Friedricho Wilhelmo Foersterio (1832–1921) *Politische Ethik und politische Pädagogik* (Politinė etika ir politinė pedagogika, 1920). Šio autoriaus knygų, esančių paveldo registre, skaičius

liudija, kad jis irgi buvo tarp skaitomiausių. Galima paminėti 1916–1917 metais išleistą Wernerio Sombarto (1863–1941) *magnum opus* veikalą *Der moderne Kapitalismus* (Modernus kapitalizmas), iki šiol esantį mokslinėje apyvartoje. A. Smetona įsigijo visuomenės ekonominiame gyvenime solidarizmo principą plėtojusio Heinricho Pescho (1854–1926) penkiatomį veikalą *Lehrbuch der Nationalökonomie (Nationalinės ekonomijos vadovėlis, 1920–1926)*. Iš sociologijos tematikos būtų galima suminėti nemaža leidinių. Tarp jų buvo reikšmingi vokiečių filosofo bei sociologo Paulo Bartho (1858–1922) tyrinėjimai. Jis pirmasis gilinosi į sociologinių sistemų istoriją ir apibendrinimus paskelbė veikale *Die Philosophie der Geschichte als Soziologie* (Istorijos filosofija kaip sociologija, 1922). Bibliotekoje buvo ir daugiau P. Bartho fundamentalių darbų, nagrinėjančių sociologijos, psichologijos ir filosofijos klausimus.

Biblioteką papildė visų žanrų pasaulinės grožinės literatūros klasika. Čia rikiavosi Leipcigo leidyklos „Der Tempel“ (įst. 1909) leista pirmiausia vokiečių literatūros klasikų kūrybos serija „Tempel=Klassiker“: 13 tomų Johanno Wolfgango von Goethe's (1749–1832), 10 tomų Heinricho Heine's (1797–1856), 13 tomų Johanno Christopho Friedricho von Schillerio (1759–1805), Williama Shakespeare'o (1564–1616) ir kitų autorių kūrybos daugiatomia. Taip pat iš šios serijos leidinių A. Smetona įsigijo žymiausio Šviečiamojo amžiaus vokiečių dramaturgo bei filosofo Ephraimo Gottholdo Lessingo (1729–1781) *Gesammelte Werke* (Rinktiniai

raštai) šešiatomį. Skaityta Adomo Mickevičiaus (1798–1855) kūryba. Iki mūsų dienų gyvuojanti Adomo Mickevičiaus literatūros draugija (*Towarzystwo literackie im. Adama Mickiewicza*) XIX a. pabaigoje Lvove pradėjo leisti *Dzieła Adama Mickiewicza* – poeto raštų rinkinį. A. Smetonos bibliotekos pavelde išliko trys šio rinkinio tomai. Grožinės literatūros rinkinį papildė keturi tomai Wilhelmo Hauffo (1802–1827) pasakų (*W. Hauff's Werke*), išleistų 1891 metais.

A. Smetonos asmeninėje bibliotekoje rasiame įvairių sričių leidinių (gamtos mokslų, matematikos ir kitos tematikos literatūros). Minėtinas 1938 metais pasirodęs didelės apimties iliustruotas turizmo vadovas po Prancūziją (*La France pays du tourisme*). Teminė paveldo sudėtis neabejotinai liudija, kad buvo kurta universali biblioteka, atspindėjusi pagrindinius A. Smetonos kaip politinio veikėjo lituanistinius, akademinus ir laisvalaikio skaitymo interesus. Galima manyti, kad ji iš dalies tenkino ir Prezidento šeimos skaitymo poreikius.

A. Smetonos asmeninėje bibliotekoje buvo senųjų ir bibliofilinių spaudinių. Paveldo rinkinyje išliko retų XVI–XVIII a. lietuviškų smulkiųjų spaudinių. XVI amžiui priklauso Jurgio Frydricho, Brandenburgo markgrafo (1539–1603), 1589 metais išleistas įsakas, draudžiantis škotams prekiauti pabučiais ir pakiemiais. Taip pat verta paminėti dar vieno Jurgio Frydricho 1578 metų įsako Tilžės apskrities bažnyčioms (*Nuog dieva meilės mes, Jurgis Fridrikis...*) likimo aplinkybes. Lietuvos TSR bibliografijos A serijos *Knygos lietuvių kalba* pirmame tome (įrašas 831)

nurodyta, kad Lietuvoje saugoma tik šio įsako rankraštinė fotokopija, o komentaruose paminėta, kad Vac. Biržiška teigė žinąs du spausdinto įsako egzempliorius [4, 66–67]. Dabar, remiantis inventoriaus knygos duomenimis, jo liudijimas pasitvirtino, nes 1937 metais A. Smetona KUB padovanojo ir 1578 metų įsako spausdintą originalą bei fotokopiją [1, 184]. Deja, abu įsako egzemplioriai dingo iš bibliotekos iki 1948 metų. Gali būti, kad jie pateko į privatų rinkinį ir tebėra Lietuvoje. XVII amžiui priklauso du Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vladislovo Vazos (1595–1648) įsakai: 1639 metų dėl uždraudimo Abiejų Tautų Respublikos valdiniais medžioti Prūsijos giriose ir 1641 metų įsakas, raginąs Respublikos valdinius nesiveržti į Prūsiją, ne-traukti jos valdinių į Lietuvos žemės teismus ir gražinti pabėgusius valstiečius. Jų Lietuvos bibliotekose išlikę po tris keturis egzempliorius. XVIII amžiaus smulkieji spaudiniai (Prūsijos karaliaus Frydricho Vilhelmo (1688–1740) įsakai: 1712 metų įsakas dėl mokesčių rinkimo tvarkos ir 1715 metų įsakas dėl tvarkos į miestus įvežamoms prekėms tikrinti) yra unikumai, t. y. kol kas vieninteliai egzemplioriai, žinomi Lietuvos bibliotekose. Taip pat A. Smetona turėjo XIX–XX a. pradžios bibliofilinių leidinių, išleistų Rusijoje ir Anglijoje. Vienas jų – puošnus konvoliutas su anglų skulptoriaus Johno Flaxmano (1755–1826) sukurtomis ir visame pasaulyje pagarsėjusiomis Homero, Hesiodo ir Aischilo (Eschilo) kūrybos iliustracijomis (Londonas, 1805–1831). Lietuvoje žinome dar vieną panašų leidinį.

J. Flaxmano atliktos Homero *Iliados* bei *Odisėjos* (Londonas, 1805) iliustracijos priklauso bibliofilo dailininko Kazio Varnelio kolekcijai [5, 199]. A. Smetona įsigijo folianto dydžio J. W. von Goethe's *Faustą*, 1899 metais išleistą žymaus rusų leidėjo Adolfo Markso (1838–1904). Leidinių puošė vokiečių dailininko Engelberto Seiberto (1813–1905?) iliustracijos. Iki šiol šiuo *Fausto* leidimu domisi bibliofilai. Be to, turime faktų, kad įsigytas spaudos retenybes prezidentas buvo linkęs dovanoti ir KUB. Vieną tokių atvejų verta trumpai apžvelgti.

1937 metais A. Smetona padovanojo KUB XVII a. Alberto Vaitiekiaus Kojalavičiaus-Vijūko (1609–1677) dvitomį istorijos veikalą *Historiae Litvanæ* (Lietuvos istorija, 1650) ir jau aptartus septynis XVI–XVIII a. lietuviškus smulkiuosius spaudinius arba jų fotokopijas. Taip pat Jokūbo Morkūno (apie 1550–po 1611) verstą ir 1600 metais išleistą postilę *Postilla Lietuwiszka* ir Mikalojaus Daukšos (tarp 1527 ir 1538–1613) *Postilla catholica* (1599) [1, 184]. Biblioteka brangiausiai įvertino abi postiles: M. Daukšos – 1500 Lt, o defektinę J. Morkūno – 800 Lt. Vėliau dalis šių dovanų buvo perduota VUB. Tačiau šį kartą mums rūpi atsiradusi intriga – spalvoto (su dailininko Kazio Šimonio (1887–1978) įvairiomis spalvomis išryškintais teksto inicialais ir keturiomis užsklandomis, rubrikų didžiosiomis raidėmis ir paragrafų numeriais) M. Daukšos *Postilla catholica* egzemplioriaus „autentiškumas“, neatkreipęs netgi Vac. Biržiškos profesionalaus žvilgsnio. Savo veikale *Senujų lietuviškų knygų istorija*, išleistame jau gyvenant emi-

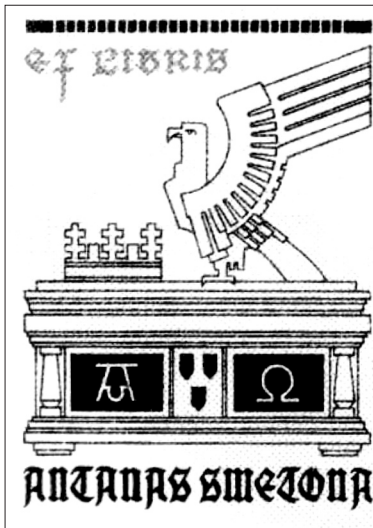
gracijoje JAV, jis netgi įteisino šio spalvoto egzemplioriaus „originalumą“ [4, 171]. Tačiau KTUB atitekusios ir saugomos knygos statusas visą laiką kėlė pagrįstų abejonių. Greičiausiai dėl šios priežasties ji neužregistruota ir nacionalinėje retrospektyviojoje bibliografijoje. Knygotyrininkė dr. Alma Braziūnienė, apžiūrėjusi egzempliorių, taip pat beveik neabejojo, kad tai falsifikatas [5, 86]. Plačiau šios „spalvotos“ postilės istoriją nagrinėjo Salomėja Getautienė [6, 19–21]. Autorė naujais duomenimis papildė ir Lietuvoje buvusių ar esamų M. Daukšos *Postilla catholica* egzempliorių sklaidą. Tačiau pateikdama A. Smetonos padovanotos postilės egzemplioriaus istoriją ji laikėsi klaidinančios Vac. Biržiškos nuomonės, kad dailininkas K. Šimonis buvo nuspalvinęs ir prezidentui pasiūlęs (padovanojęs ar pardavęs) autentišką 1599 metų leidinį. K. Šimonis pasižymėjo ne tik kaip aistringas bibliofilas, bet ir kaip senųjų spaudinių falsifikavimo mėgėjas. Vieną jo meistriškai pagamintą knygą savo bibliotekoje turėjo ir žinomas bibliofilas Petras Jakštas (1899–1988). Išsamiau šį bibliofilinį nutikimą nušvietė knygotyrininkas prof. Domas Kaunas [9, 115]. Minėtas M. Daukšos *Postilla catholica* egzempliorius taip pat patenka į K. Šimonio falsifikatų skaičių. Tai galutinai nustatyta 2010 metais, atlikus lyginamąją ekspertizę su VUB saugomais M. Daukšos knygos originalais ir konsultuojantis su restauravimo, knygrišybos bei knygotyros specialistais. Atidžiau patyrinęs šį egzempliorių tapo akivaizdu, kad tai yra kūrybiškai „pasendintas“ bei kruopščiai nuspalvintas 1926 metų foto-

grafuotinio leidimo egzempliorius (sutampa ir XX a. Vokietijoje pagaminto popieriaus vandenženkliai, nors K. Šimonis uoliai stengėsi juos panaikinti). Taigi, Lietuvos bibliotekose M. Daukšos *Postilla catholica* originalų nepagausėjo – turime jų šešis, o ne septynis.

Asmeninę biblioteką bei jos savininko polinkius ir ryšius su tuometine socialine ir kultūrine aplinka charakterizuoja ir ypatingosios žymės – knygos ženklai ir įrišimai. A. Smetonos asmeninės bibliotekos paveldas proveniencijų atžvilgiu yra kone „švarus“: knygos skaitytojų paliktų ženklų – įrašų arba pabraukimų pieštuku radosi labai mažai. Pateiksime kelis įdomesnius dovanotų knygų dedikavimo atvejus. Vilniaus krašto lietuvių veikėjas Petras Kraujelis (1882–1933) savo brošiūroje *Vytautas Didysis* (1930) prisiminė ilgametę pažintį su A. Smetona: „Jo Ekscelencijai / Lietuvos Prezidentui / Antanui Smetonai / Vytauto D. metais / giliausios pagarbos / reikšdamas ir senų / Vilniuje vargtų vargų / atminčiai – autorius / Vilnius 1929. XII. 27.“ 1936 metais pedagogas Nikolajus Sklerovas atspaudė iš *Lietuvos mokyklos* „Gimtosios kalbos aukštesnėje mokykloje dėstymo klausimu“ įrašė: „Jo Ekscelencijai Ponui Lietuvos Respublikos / Prezidentui / Atminimui neužmirštamo pasikalbėjimo / mums ytėn rūpimais jaunos kartos auklėjimo / klausimais / Autorius.“ Tarp kitko, nacionalinė retrospektyvioji bibliografija kol kas užfiksavo tik du Lietuvos bibliotekose saugomus šio atspaudo egzempliorius. Lietuvių kultūros ir visuomenės veikėjas, numizmatas ir bibliofilas, pedagogas Po-

vilas Karazija (1887–1955) įteikė leidinį apie monetų lobį *1930 m. Vilniaus lobis*, išleistą 1932 metais. Šio leidinio numeruoti 35 egzemplioriai buvo išspausdinti gerame popieriuje. Prezidentui pagarbiai įteiktas Nr. 1 su tokiu įrašu: „Ekscelencijai / Lietuvos Prezidentui // Antanui Smetonai / Autorius / ir leidėjas K. Stašys.“ Poetas Juozas Tysliava (1902–1961) Prezidentui įteikė Paryžiuje išleistą poezijos knygą *Coupe de Vents* (Vėjų taurė, 1926) su įrašu: „Mano tautos Vadui / Respublikos Prezidentui / Antanui Smetonai / Tysliava / Kaunas 21, IX, 1927.“ Šis egzempliorius taip pat turi bibliofilinę vertę, nes jame yra įdėtas Tsuguharu Foujitos (1886–1968) sukurtas J. Tysliavos graviūrinio portreto originalas, egzempliorius pasirašytas ir autoriaus, ir dailininko. Kelios knygos padovanotos prezidentienei Sofijai Smetonienei. Vieną jų padovanojo literatas Antanas Gelbuda. Jo poezijos knygoje *Žydinčios vyšnios* (1937) įrašyta: „Jos Eksc. / Didž. Gerb. Ponei / Prezidentienei / Autorius / 1937. V. 14.“ Iš negausių paties A. Smetonos paliktų atidesnio skaitymo ženklų galima paminėti pabraukimus pieštuku W. Wundt'o knygose.

Apie 1934 metus žinomas lietuvių grafikas Jonas Juozas Burba (1907–1952) sukūrė A. Smetonos bibliotekai ekslibrisą [8, 101]. Jame grafikas pavaizdavo atgimimo simbolį – paukštį Feniksą, graikų abėcėlės raides (alfą ir omegą), valstybingumo ženklą – Gedimino stulpus, bei kitus ženklus, įprasminančius įvairiopą A. Smetonos veiklą ir kartu atspindinčius jo skaitymo poreikius. Tačiau paveldo knygose panaudoto šio eks-

Antano Smetonos ekslibrisas. Dail. J. J. Burba (apie 1934 m.)

libriso neaptikome. Kol kas užfiksuotas tik vienas nuosavybės ženklas – supereklibrisas: kai kurių paties prezidento užsakymu įrištų knygų nugarėlėse išpausti inicialai „A. S.“ [Antanas Smetona]. Apžvelgus tik dalį bibliotekos paveldo, kol kas sunku įspėti, ar buvo įrištų A. Smetonai artimiausių filosofijos istorijos, psichologijos, politologijos autorių ar dėl kitų priežasčių parinktų knygų. Kelis įdomesnius įrišus verta aptarti detaliau. Paveldo rinkinyje, saugomame KTUB, išliko trys pergamento įrišai. Jie greičiausiai pateko į A. Smetonos biblioteką iš antikvariatų arba gauti dovanų. Viename įrišti jau anksčiau aptarti senieji lietuviški smulkūs spaudiniai. Taip pat pergamentu įrištas meno leidinys – žymaus italų archeologo Renato Bartoccini'o (1893–1963) parengtas *Le Terme di Lepsis*,

išleistas 1929 metais Italijoje. Prezidentas naudojosi „Spindulio“ bendrovės knygrišyklos paslaugomis. Be kitų leidinių, čia buvo įrištas penkiatomis *Scriptores rerum Prussicarum* (Leipzig, 1861–1955). Viršelis aptrauktas smėlio spalvos drobe, ant nugarėlės užklijuota raudonos odos etiketė su auksuotu knygos pavadinimu, priešlapiai su lietuviško audinio raštais (kiekviename tome – skirtingais). Kelias knygas meniškai įrišo nežinomas knygrišys. Vienam jo darbų puošnumo suteikė rudas lederinas, rudos odos kampeliai ir nugarėlės su išpaustu supereklibrisu, užklijuotos žalsva odele su knygos pavadinimu. Bloko kraštai paspalvinti rusva spalva, suderinta su viršeliu. Priešlapiams panaudotas margas gėlėtas popierius. Kol kas nepavyko nustatyti šių įrištų autoriaus. Gali būti, kad atsiras ir Tado Lomsargio (1905–1942) kūrinių, nes vieną tokį faktą apie A. Smetonai įrištą knygą yra pateikęs prof. Leonas Gudaitis, parengęs studiją apie šį žymų knygrišį. Jis mini 1938 metais T. Lomsargio įrištą A. Smetonai priklausiusį jo paties veikalą *Pasakyta parašyta* (Kaunas, 1935). Jo likimas kol kas yra nežinomas [7, 51].

Atliktas paveldo tyrimas leidžia spėti, kad knygrišių paslaugomis A. Smetona naudojosi retai. Be to, dauguma leidinių (ypač vokiškų) turėjo patrauklius leidyklinius įrišus. Įdomesnių knygrišybos darbų pasitaikė ir tarp Prezidento gautų oficialių dovanų. 1934 metais 60 metų jubiliejaus proga A. Smetona iš Latvijos gavo dovanų knygą *No aistu vēstures* (Iš aisčių istorijos, 1934) su spausdinta dedikacija lietuvių ir latvių kalbomis. Knyga įrišta tamsiai

žaliu lederinu, viršelyje įspausti auksuoti Gedimino stulpai, nugarėlėje – trys dekoru elementai, bloko kraštai taip pat auksuoti. Puošniau įrištų leidinių gauta ir iš kitų šalių arba įteikta Prezidentui lankantis įvairiose Lietuvos vietose. Viena iš dovanų *Kościół ewangelicko-reformowany w Kielmach* (Kelmės evangelikų reformatų bažnyčia, 1912), meniškai įrišta raudonos, žalios ir geltonos spalvos oda, gauta A. Smetonai lankantis Kelmėje. Tai liudija auksuotas įrašas knygos viršelyje: „Kelmė / 1927 VII 18“. Tačiau abejotina, ar šiuo atveju tai galima sieti su A. Smetonos estetiniais ar bibliofiliniais polinkiais. Dailiau įrištų leidinių dovanojimą skatino pagarba prezidento statusui. Tačiau A. Smetona vertino gražią knygą, turėjo gerą estetinį skonį. Menotyrininkės Giedrės Jankevičiūtės teigimu, tai rodo ir jo paties *Raštų* (1930) meninis apipavidalinimas, atitinkantis bibliofilinių leidinių statusą, nes „pasižymėjo visais būtiniais ypatumais, pradedant apgalvotu ir vientisu vaizdu, baigiant gera spauda ir medžiagomis“ [8, 160]. Verta paminėti dar vieną atvejį, užminusį mįslę, kuri kol kas neatsakyta. KTUB saugomo *XXVII knygos mėgėjų metraščio* (Kaunas, 1933 ir 1937) tomuose radome įdomių įrašų. Pirmame tome pateiktame narių sąrašė tuščioje XII eilutėje pieštuku įrašyta: „Smetona buvo“. Analogiškų įrašų

pieštuku yra ir antrame tome paskelbtame sąrašė, kur taip pat tuščiose eilutėse V ir IX pažymėti buvę draugijos nariai Vladas Daurmantas (1885–1977) ir Kazys Aleksandras Puida (1883–1945). Tuo metu dvyliktoją nario vietą jau buvo užėmusi Magdalena Avietėnaitė (1892–1984). Gal A. Smetona iš tikrųjų turėjo ketinimų tapti draugijos nariu? Norint atsakyti į šį klausimą, ateityje tektų pasitelkti pagalbon papildomus archyvinius šaltinius ir amžininkų atsiminimus.

APIBENDRINIMAI

1. A. Smetonos, kaip pirmojo Lietuvos prezidento, asmeninės bibliotekos memorialinė vertė leidžia laikyti jos paveldą knygos paminklu. Deja, dėl nepalankiai susiklosčiusių istorinių ir kitų išsaugojimo aplinkybių sąlygiškai tenka jį įvardyti kaip nykstantį.
2. Prezidentas kryptingai kūrė asmeninę biblioteką, atitinkančią jo kaip politinio ir visuomenės veikėjo, mokslininko ir asmenybės interesus. Galima įžvelgti, kad A. Smetona turėjo ir bibliofilinių paskatų.
3. Rekomenduojama atlikti prezidento A. Smetonos asmeninės bibliotekos mokslinę rekonstrukciją.

NUORODOS

Nepublikuoti šaltiniai

1. *Kauno technologijos universiteto bibliotekos inventorių*, kn. 19, lap. 184.

2. *Kauno technologijos universiteto bibliotekos inventorių*, kn. 27, lap. 1–30.

3. *1941 metų Kauno universiteto bibliotekos apyskaita*. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 209, lap. 5.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

4. BIRŽIŠKA, Vaclovas. *Senųjų lietuviškų knygų istorija*. Chicago, 1953–1957, d. 1, p. 171; d. 2, p. 66–67.

5. BRAZIŪNIENĖ, Alma. *Bibliofilija kaip*

asmenybės raiška. Kazio Varnelio biblioteka. Vilnius, 2008, p. 86, 199.

6. GETAUTIENĖ, Salomėja. Spalvotas M. Daukšos „Postilės“ egzempliorius Kaune. *Tarp knygų*, 2000, nr. 10, p. 19–21.

7. GUDAITIS, Leonas. *Tadas Lomsargis*: biografija, kūriniai, dokumentai, laišakai, užrašai. Vilnius, 1995, p. 51.

8. JANKEVIČIŪTĖ, Giedrė. *Lietuvos grafika, 1918–1940*. Vilnius, 2008, p. 101, 160.

9. KAUNAS, Domas. *Knygos kultūros karininkas*. Vilnius, 2004, p. 115.

10. MERKELIS, Aleksandras. *Antanas Smetona*. New York, 1964, p. 348.

THE PERSONAL LIBRARY OF PRESIDENT ANTANAS SMETONA: RESEARCH AND HERITAGE

NIJOLĖ LIETUVNINKAITĖ

Abstract

The article aims to describe the personal library heritage of the first President of Lithuania Antanas Smetona (1874–1944), its storage and research issues. Through the study of authentic sources and methods of book science, the author managed to reveal and summarize the fate of the personal library and the structure, diffusion and the current state of the heritage, but a more detailed investigation should be extended. In 1941, A. Smetona withdrew from Lithuania. The Kaunas University Library got 913 copies of publications from his personal library. In Soviet times it was dispersed to several offices, and some publications were destroyed, but more than half of the library heritage survived. Currently, most (560) publications are stored in the Kaunas University of Technology

Library and other 209 in the Library of Vilnius University, Kaunas County Public Library and other institutions. The survey data suggest that the President's personal library was dominated by the humanities and social sciences. Most publications were in German and French. The library had rare sixteenth–eighteenth century prints in Lithuanian. There are artistic bookbindings with A. Smetona's super-ex-libris and various inscriptions. The conclusion is that the president purposefully collected a personal library that corresponded to his political and social, scientific and personal interests. Its memorial value as of the personal library of the first President of Lithuania allows considering this heritage as endangered and desiring a scientific reconstruction.

Iteikta 2011 m. sausio mėn.